

Mối quan hệ giữa sự kiểm soát tâm lý từ cha mẹ và bản sắc cá nhân của thanh niên

Vũ Huyền Châu*

*Cựu sinh viên khoa Tâm lý Giáo dục, Trường Đại học Eötvös Loránd Budapest, Hungary

Received: 10/7/2024; Accepted: 16/7/2024; Published: 7/8/2024

Abstract: The purpose of this study was to determine the correlation between perceived parental psychological control and self-perception of personal identity in Vietnamese adolescents. The study sample included 120 Vietnamese adolescents aged 18 to 25 residing in Vietnam and abroad. The Adolescent Perceived Parental Psychological Control Scale (Barber, 1996b) and the Identity Process Questionnaire (Balistreri et al., 1995) were used to collect data.

Keywords: Parental psychological control, exploration identity and commitment identity, Vietnamese adolescents, parenting style in collective culture

1. Đặt vấn đề

Bản sắc là một trong những chủ đề được nghiên cứu phổ biến nhất trong các ngành khoa học xã hội, trong đó có ngành tâm lý học. Dựa theo từ điển tâm lý học của bác sĩ Nguyễn Khắc Viện (1995), bản sắc được coi là “Cái cội gốc riêng biệt, với những sắc thái độc đáo của bản ngã một con người, hay của một dân tộc”. Tìm hiểu về bản sắc cũng chính là đi tìm câu trả lời cho các câu hỏi: “Tôi là ai?”, “Sau này tôi sẽ trở thành người như thế nào?”. Trong các thập kỷ gần đây, các nhà khoa học xã hội trên thế giới đang tập trung nghiên cứu thêm những thay đổi và thách thức mà mỗi cá nhân trải qua trong quá trình định hình bản sắc cá nhân (Yi, 2015). Bằng chứng chỉ ra rằng, sự phát triển trong môi trường xã hội chung trên thế giới cũng như các cuộc cách mạng trong công nghệ, quá trình hình thành bản sắc của con người đã chịu nhiều ảnh hưởng, hay nói cách khác, sự trưởng thành trong tâm lý đang dần bị trì hoãn và trở thành xu hướng toàn cầu. (Arnett, 2007).

Đối với các nghiên cứu học thuật trong văn hóa Châu Á, một số học giả ghi nhận rằng sự kiểm soát của cha mẹ ở các gia đình Châu Á được coi là chuẩn mực và cần thiết cho sự phát triển bản sắc cá nhân (Beyers & Goossens, 2008a, Romm và cộng sự, 2019). Các bậc cha mẹ truyền thống Việt Nam, như mô tả bởi Shek (2005), họ mong đợi con cái phải vâng lời, có phẩm chất và đạo đức tốt và biết thể hiện lòng biết ơn qua việc thực hiện mong muốn của cha mẹ. Bên cạnh đó, xét về mặt xã hội, sự chuyển đổi từ gia đình mở rộng (gia đình bao gồm cha mẹ, con cái và các thành viên khác như ông bà và những người họ hàng xa hơn) sang gia đình hạt nhân (gia đình chỉ gồm cha mẹ và con cái) đã dẫn đến sự thay đổi trong

tương tác của các thành viên (Nguyễn và cộng sự, 2022). Điều này đã dẫn đến việc nhiều bậc cha mẹ trở nên khắt khe, đặt áp lực và kỳ vọng lên con cái. Nhiều bậc cha mẹ Việt Nam tin rằng việc đặt kỳ vọng cao cho con là một phương pháp nuôi dạy hiệu quả để nâng cao sự tự tin và lòng tự trọng khi bước ra xã hội. Ở mức độ phù hợp, khi cha mẹ tích cực hỗ trợ và dành tình cảm cho con trẻ, chúng sẽ tự chủ hơn trong hành động của mình cũng như trở nên hạnh phúc, tự tin hơn với giá trị của bản thân (Kerr và cộng sự, 2012). Schachter và Ventura (2008) đồng tình rằng, chính điều này cũng đem lại hiệu quả tích cực cho mối quan hệ tình cảm giữa cha mẹ và con cái.

Ngược lại, các tài liệu trước đây nhấn mạnh rằng, sự kiểm soát tâm lý quá mức của cha mẹ có thể cản trở sự phát triển bản sắc cá nhân của một người (Beyers & Goossens, 2008b; Vansteenkiste và cộng sự, 2006). Do bị can thiệp quá nhiều vào nhu cầu và hành vi sống, thanh thiếu niên buộc phải tuân theo các tiêu chuẩn và mong muốn của cha mẹ, từ đó thiếu đi cơ hội phát triển nhân cách một cách ổn định và toàn diện (Vansteenkiste và cộng sự, 2005).

Các tài liệu gần đây chỉ ra rằng, ảnh hưởng tiêu cực từ sự kiểm soát tâm lý của cha mẹ khiến thanh thiếu niên gặp khó khăn trong việc nhận thức về bản thân trong quá trình phát triển (Barber và Harmon, 2002). Để minh họa cho điều này, kết quả từ cuộc phỏng vấn 300 thanh niên có hoàn cảnh xã hội khác nhau cho thấy sự tương đồng trong cách nhìn nhận về cuộc sống, đó là “cảm giác lưỡng lự như đang ở giữa hai thế giới” (Arnett, 2023, trang 179). Điều này này hiện hữu khi người trẻ đang trong giai đoạn khám phá sự độc lập của tuổi trưởng thành, song song với đó là cảm giác còn phụ thuộc trong suy nghĩ và hành vi của cha mẹ mình.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Một số phương pháp giáo dục hiệu quả trong gia đình nhằm cải thiện mối quan hệ giữa cha mẹ và con cái cũng như phương pháp hỗ trợ thanh niên xây dựng nhận thức về bản sắc cá nhân một cách lành mạnh.

2.1.1. Sự kiểm soát tâm lý của cha mẹ

Trong lĩnh vực tâm lý và giáo dục, các nhà nghiên cứu cho rằng việc kiểm soát tâm lý là một khía cạnh thiết yếu trong việc nuôi dạy con cái, bên cạnh đó, định nghĩa về kiểm soát tâm lý của cha mẹ đã thay đổi liên tục theo thời gian. Vào những năm 1960, khái niệm về kiểm soát tâm lý trở nên phổ biến, đặc biệt là sau trong công trình nghiên cứu của Becker (1964). Ông cho rằng nhiều cha mẹ đã “nhân danh tình yêu thương” để kỉ luật con cái và coi đó là cách tốt nhất để con cái trở thành người như cha mẹ mong muốn. Becker nhận định rằng kiểu kỉ luật này thực chất thiếu đi tình thương và tạo cho con cảm giác bị cô lập, tội lỗi, xấu hổ, muốn rút lui.

Cùng thời điểm đó, Schaefer đã cụ thể hóa định nghĩa về sự kiểm soát của cha mẹ thành hai dạng là kiểm soát tâm lý và kiểm soát sự tự chủ (1964). Trong mô hình nghiên cứu về hôn nhân và gia đình, Schaefer đề cập rằng sự kiểm soát tâm lý, hay việc áp đặt, kỉ luật và giám sát nghiêm khắc của cha mẹ sẽ ảnh hưởng tiêu cực tới hành vi và cảm xúc của con trẻ, như tăng sự hung tính, tăng hành vi lệch chuẩn và giảm sự thích nghi cũng như niềm tin vào bản thân. Tương tự, một nghiên cứu khác đồng tình rằng sự kiểm soát tâm lý cũng giống như hành vi thờ ơ với mong muốn của trẻ, giới hạn sự linh hoạt trong việc đưa ra lựa chọn, hạn chế tính tự lập và tự do cá nhân được phát triển (Barber, 1996a).

Sau đó, Barber (1996a; 2002) và Steinberg (1990) đã phân biệt hai khái niệm của sự kiểm soát từ cha mẹ là kiểm soát hành vi và kiểm soát tâm lý. Trong khi kiểm soát hành vi đề cập đến các quy tắc và sự giám sát từ cha mẹ để quản lý hành vi của trẻ, kiểm soát tâm lý là sự kiểm soát và can thiệp vào thế giới nội tâm của trẻ, như suy nghĩ, cảm xúc và mong muốn (Barber, 1996a; Smetana & Daddis, 2002). Bằng chứng cho thấy sự kiểm soát hành vi từ cha mẹ là một phương pháp hữu ích để trẻ em có các kỹ năng xã hội tốt, như phản xạ, giao tiếp, sự thích nghi; điều này giúp chúng có khả năng xử lý và đối diện với các tình huống mang tính xung đột hoặc nguy hiểm (Esbensen và cộng sự, 1999).

2.1.2. Sự hình thành bản sắc cá nhân

Quá trình hình thành bản sắc cá nhân đã được nhà tâm lý học về bản ngã Erik Erikson nghiên cứu nhằm tìm ra các giai đoạn thay đổi về mặt tâm lý trong thời thơ ấu và giai đoạn trưởng thành (E. Erikson, 1968; E. H. Erikson, 1993). Lý thuyết của ông đã thay đổi khái niệm về phát triển danh tính (Hoare, 2002), thay vì tập trung vào các giai đoạn thay đổi tâm lý mang tính cá nhân như trong lý thuyết của Sigmund Freud (1923), vai trò của các tương tác xã hội và mối quan hệ cũng đóng vai trò quan trọng trong quá trình phát triển tính cách (Arnett, 2007; E. H. Erikson, 1950). Đáng chú ý, Erikson (1993) đã xây dựng tám giai đoạn phát triển tâm lý xã hội kế tiếp nhau theo từng nhóm tuổi, với giả định rằng mỗi giai đoạn đều liên quan tới việc hình thành năng lực trong một lĩnh vực nào đó của cuộc sống, song song với đó là mâu thuẫn như một bước ngoặt cho sự phát triển của giai đoạn kế tiếp. Cụ thể, giai đoạn thanh thiếu niên (từ 12 đến 18 tuổi) đóng một vai trò thiết yếu trong việc phát triển ý thức về cái tôi cá nhân; trải nghiệm thành công ở giai đoạn này sẽ đem lại khả năng sống đúng, sống thật và tự tin với chính mình, ngược lại, trải nghiệm thất bại dẫn sẽ đến cảm giác yếu kém, mất định hướng về vai trò, vị trí của mình trong xã hội (E. H. Erikson, 1950).

Tuy nhiên, giai đoạn phát triển tâm lý có thể bị kéo dài do những thay đổi trong xã hội là kinh tế, ví dụ như sự phát triển môi trường, các cuộc cách mạng trong công nghệ, sự trì hoãn trong việc lập gia đình và sinh con hay những thay đổi trong thị trường lao động. Do vậy, giai đoạn phát triển tâm lý ở thanh thiếu niên có thể kéo dài tới những năm cuối của tuổi 20 (Arnett, 2007). Theo Arnett (2000), giai đoạn phát triển tâm lý đã bị trì hoãn từ cuối tuổi thiếu niên và đầu tuổi trưởng thành, cụ thể là từ 18 đến 25 tuổi. Đây là giai đoạn mà các cá nhân không còn là thiếu niên, nhưng cũng chưa hoàn toàn bước vào các trách nhiệm và nghĩa vụ của tuổi trưởng thành. Arnett (2000) cho rằng đây là giai đoạn khám phá về danh tính hay bản sắc cá nhân mạnh mẽ nhất.

Mô hình trạng thái danh tính của Marcia (1966) khái niệm hóa sự hình thành danh tính theo hai chiều, đó là khám phá và cam kết. Với phương pháp nghiên cứu là áp dụng phỏng vấn và bảng câu hỏi hoàn thành câu, Maria đã phân loại các trạng thái danh tính khác nhau dựa trên hai yếu tố, khủng hoảng và cam kết. Matterson (1977) sau đó đã sửa đổi và đặt tên để thay thế thuật ngữ “khủng hoảng” bằng “khám phá” để tăng tính chính xác. Với sự mở rộng của thuật ngữ

mới này, Marcia (1966) đã cho rằng rằng cả hai thuật ngữ (“khám phá” và “cam kết”) đều đề cập đến giai đoạn mà thanh thiếu niên trực tiếp lựa chọn và đưa ra quyết định giữa những lựa chọn khác nhau. Trong giai đoạn này, thanh thiếu niên nỗ lực tìm câu trả lời cho các câu hỏi như họ là ai hoặc họ muốn trở thành người như thế nào trong tương lai. Những băn khoăn này thể hiện rằng thanh niên và người trẻ coi trọng mục đích sống và niềm tin giá trị, mặc dù có thể gây ra các mâu thuẫn về cảm xúc và suy nghĩ trong giai đoạn hình thành danh tính, như Erikson (1993) đã mô tả.

2.2. Bàn luận

Nghiên cứu này tìm hiểu mối tương quan giữa nhận thức của thanh niên về sự kiểm soát tâm lý từ cha mẹ và nhận thức của họ về bản sắc cá nhân. Cụ thể, nghiên cứu cho thấy mối tương quan nghịch giữa mức độ kiểm soát tâm lý của cha mẹ và bản sắc khám phá của thanh thiếu niên trong độ tuổi từ 18 đến 25 tuổi. Kết quả này khớp với một giả thuyết ban đầu. Khi thanh niên cảm nhận nhiều sự kiểm soát tâm lý từ cha mẹ, họ có mức độ khám phá với bản sắc cá nhân thấp hơn. Ngoài ra, mặc dù có mối quan hệ nhẹ giữa nhận định của người trẻ về sự kiểm soát tâm lý từ cha mẹ và mức độ bản sắc cam kết, song kết quả nghiên cứu không mang ý nghĩa thống kê.

So sánh với các nghiên cứu trên thanh niên ở văn hoá Châu Âu, nghiên cứu của Portes và cộng sự (2012) với hơn 6000 mẫu khách thể là người trẻ đang sinh sống ở Tây Ban Nha và thế hệ thứ hai nhập cư vào đất nước này chỉ ra rằng, có sự ảnh hưởng trực tiếp từ hành vi của cha mẹ tới bản sắc cá nhân và lòng tự trọng của người trẻ. Ngoài ra, nghiên cứu này cũng nhấn mạnh một điểm tương đồng với kết quả nghiên cứu của chúng tôi, rằng không có sự khác biệt hoàn toàn giữa giới tính hay quốc tịch của đối tượng nghiên cứu đối với bản sắc cá nhân của một người. Có thể nói, bản sắc cá nhân mà người trẻ nhận thức được đến một cách gián tiếp từ văn hoá gia đình, bao gồm mối quan hệ với cha mẹ, sự đồng thuận và thấu cảm giữa các thành viên.

Đối với các nghiên cứu liên quan tới nhận thức của người trẻ về bản sắc cam kết, chúng tôi đưa ra các nghiên cứu trên thanh niên trong văn hoá cộng đồng, cụ thể là Việt Nam để so sánh với các nghiên cứu trong văn hoá cá nhân đã được đề cập phía trên. Với nghiên cứu trên các học sinh trung học phổ thông ở các thành phố lớn như Hà Nội và thành phố Hồ Chí Minh, Phạm Thị Hồng Nhung và Trần Thị Minh Nguyệt (2017) cho rằng sự kiểm soát tâm lý của cha mẹ, bao gồm việc can thiệp vào các quyết

định, hành vi và cảm xúc cũng như hành vi ra lệnh, áp đặt quá mức có thể dẫn đến khó khăn trong việc phát triển bản sắc một cách rõ ràng và ổn định. Điều này dẫn tới việc các em gặp khó khăn trong việc lựa chọn và duy trì thực hiện những quyết định cá nhân của mình.

Ngoài ra, sự kiểm soát tâm lý của cha mẹ cũng ảnh hưởng tới trạng thái tâm lý của người trẻ. Thanh thiếu niên dưới sự kiểm soát tâm lý của cha mẹ thường có nhiều nỗi sợ, sự chần chừ và hoài nghi khi đứng trước việc đưa ra quyết định, trải nghiệm và duy trì các lựa chọn mới trong cuộc sống (Barber, 1996; Luyckx và cộng sự, 2007). Đó là những vấn đề liên quan tới sự tự tin, ý chí và lòng kiên trì khi đối diện với các mục tiêu và vấn đề trong cuộc sống (Jago và cộng sự, 2015). Một nghiên cứu mới đây về vai trò của sự kiểm soát tâm lý của cha mẹ đối với sự tự chủ và phát triển bản sắc của thanh niên ở Việt Nam cho rằng, khi thanh niên chịu sự kiểm soát tâm lý cao từ cha mẹ có xu hướng phát triển bản sắc cá nhân kém vững vàng, dễ bị lo âu và thiếu đi sự tự chủ trong việc khám phá bản thân và đặt ra các mục tiêu dài hạn. (Nguyễn Thị Mai Hoa, 2019)]

3. Kết luận

Từ những kết quả trên, có thể rút ra một số điểm như sau. Thứ nhất, tồn tại một mối tương quan giữa nhận thức của thanh thiếu niên trong độ tuổi từ 18 đến 25 về sự kiểm soát tâm lý của cha mẹ và nhận thức của họ về bản sắc cá nhân, đặc biệt là bản sắc khám phá. Cụ thể, mức độ người trẻ cảm nhận sự kiểm soát tâm lý từ cha mẹ càng cao, nhận thức của họ về tính cách, giá trị và niềm tin bản thân càng thấp và ngược lại. Thứ hai, nhận thức về bản sắc cá nhân không chỉ giới hạn ở độ tuổi mà còn kéo dài sau đó và được hình thành một cách trực tiếp từ môi trường văn hoá gia đình.

Tài liệu tham khảo

1. Lê Văn Nam (2021). *Sự kiểm soát tâm lý của cha mẹ và tác động đến bản sắc nghề nghiệp của sinh viên Việt Nam*. Tạp chí Khoa học Giáo dục
2. Nguyễn Thị Mai Hoa (2019). *Vai trò của sự kiểm soát tâm lý của cha mẹ đối với sự tự chủ và phát triển bản sắc ở thanh niên Việt Nam*. Tạp chí Giáo dục và Tâm lý học
3. Arnett, J. J. (1997). *Young people's conceptions of the transition to adulthood*. Youth & Society, 29(1), 3–23.
4. Arnett, J. J. (2000). *Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties*. American Psychologist, 55(5), 469.